

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 101.

NYELVIDEOLÓGIÁK, ATTITŰDÖK ÉS SZTEREOTÍPIÁK

15. ÉLŐNYELVI KONFERENCIA
Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6.

Szerkesztette:

Borbély Anna, Vančoné Kremmer Ildikó, Hattyár Helga

MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda –
Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar
Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra

TINTA KÖNYVKIADÓ

2009

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető a 15. Élőnyelvi Konferencia kötetéhez.....	9
---	---

Határon túli magyar szókincs

LANSTYÁK ISTVÁN: A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról.....	17
BENŐ ATTILA: Köznyelvi lexikai egységek szemantikai sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban.....	25

Magyar nyelvváltozatok – nyelvi változók

KONTRA MIKLÓS: Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten?	37
P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT: Nyelvhasználati változás – attitűdváltozás (Panelvizsgálat az északkeleti nyelvjárási régióban)	53
BORBÉLY ANNA: Morfológiai változók a standard nyelvi ideológia örvényében: Elemzések a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban	63
TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Ideologikus nyelvészeti sztereotípiák a magyar nyelvről	75
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Értéktulajdonítások a nyelvi vélekedésekben	87
NÉMETH MIKLÓS: Első nyelvtaníróink megjegyzései saját koruk élőnyelvről.....	95
SINKOVICS BALÁZS: A nyelvváltozatok és a nyelvművelés	101
MENYHÁRT KRISZTINA: A spontán beszéd változásai időben és térben.....	111
MÁTYUS KINGA: Öt- és tízéves gyerekek és a (bVn) változó	121
GYURICZÁNÉ BAZSIKA ENIKŐ: Nyelvjárásvesztés – nyelvjárásmegtartás: Attitűdvizsgálatok a zalai Kerkakutas községben	129

Magyarországi nemzeti és nyelvi kisebbségek

BARTHA CSILLA: Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcsere: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében	141
ERB MARIA: Etnikai heterosztereotípiák a tarjáni német közösségben.....	157
TUSKA TÜNDE: A tótkomlói szlovákok sztereotípiái	167
TÓTH SÁNDOR JÁNOS – HORNOKNÉ UHRIN ERZSÉBET: A nyelvtanulás motivációja a szlovák nyelvi kurzusokon	175
NÉMETH ATTILA: A kódváltásra vonatkozó nyelvi attitűdök a magyarországi németeknél a városi közösség példáján.....	181
HATTYÁR HELGA: A sztereotípiák, előítéletek és attitűdök hatása a siketek nyelvelsajátítására	191
SURI ANDREA: Hallássérülten a felsőoktatásban – az érintettek véleményének tükrében.....	201

Tengeren túli nyelvpolitika

KASSAI ILONA: A kanadai francia nyelv függetlenségi harca	213
---	-----

Felvidéki oktatás, egyház, nyelvhasználat

SZABÓMIHÁLY GIZELLA: Szlovák fórumozók véleménye a szlovákiai magyarok nyelvhasználati jogairól és nyelvhasználatáról	223
SÁNDOR ANNA: A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében	231
PRESINSZKY KÁROLY: Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében	241
BAUKO JÁNOS: Személynevek iránti attitűdvizsgálatok nyitrai egyetemi hallgatók körében	249
MISAD KATALIN – SIMON SZABOLCS: Nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák egy szlovákiai magyarnyelv-tankönyvben	255
MENYHÁRT JÓZSEF: <i>Lingua ecclesiae</i> : A református és katolikus egyházpolitika nyelvi vetületei Szlovákiában	263
VÖRÖS FERENC: Magyar nyelvű ügymenetre utaló szlovák anyakönyvi bejegyzések az 1920-as években	273
LOVISEK JÚLIA: A pozsonyi magyarok mai utcanévhasználatára	283

Finnugor közösségek

SALÁNKI ZSUZSA: Nyelvi attitűdök egy oroszországi finnugor beszélőközösségben	293
POMOZI PÉTER: Nyelvideológia és attitűdök a vőru irodalmi nyelv tervezése során	301
JANURIK BOGLÁRKA: Nyelvtani kódváltástípusok az erza–orosz kétnyelvűek beszédében	309

Romániai közösségek – ideológiák, adatok

PETTERI LAIHONEN: Nyelvi ideológiák a romániai Bánságban	321
LUKÁCS CSILLA: Nyelvjárás és köznyelv: székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási tudatosságának vizsgálata	331
BODÓ CSANÁD: „Hamarább, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul” (A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben)	339

Kétnyelvűség, kódváltás, diglossia

NAVRACSICS JUDIT: Nyelv és identitás kérdései határon innen és túl	349
KOVÁCS MAGDOLNA: A finnországi magyarok egy csoportjának identitása és nyelvi attitűdjei	359
VUKOV RAFFAI ÉVA: A kettősnyelvűség megítélése kétnyelvű környezetben	367
MÁRKU ANITA: A kódváltáshoz kapcsolódó attitűdök és nyelvi mítoszok a kárpátaljai magyarság körében	373
KALOCSAI KAROLINA: A kontaktushatás jelensége a vajdasági magyarban: azonosságok és különbségek a magyar–magyar és magyar–szerb szülők gyermekeinek nyelvhelyességi ítéleteiben és írásbeli produkciós nyelvhasználatában	383
PINTÉR TIBOR: Észrevételek a cigányok diglossziájáról	393

Kárpátaljai nyelvi attitűdök és oktatás

CSERNICSKÓ ISTVÁN: „Szépen, igeragozás szerint beszélnek” – Mi, ti és ők, avagy hogyan látják nyelvváltozataikat a kárpátaljai magyarok.....	405
KARMACSI ZOLTÁN: Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében.....	415
LAKATOS KATALIN: Kárpátaljai pedagógusok és a nyelvjárások	423
FERENC VIKTÓRIA: Magyar diákok egy ukrán tannyelvű egyetemen: attitűdök a kultúráközi kommunikáció tükrében.....	431
MOLNÁR ANITA: Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára	439
BÁTYI SZILVIA: Az idegen nyelvekkel és oktatásukkal kapcsolatos sztereotípiák és attitűdök Kárpátalján a 21. század elején	447

Műhelyek**IMRE SAMU NYELVI INTÉZET: Kisrégiók magyar nyelve**

KOLLÁTH ANNA – SZOTÁK SZILVIA: Műhelybevezető.....	457
KOLLÁTH ANNA: Mit mivel és miért? Helyettesítéstípusok – a muravidéki ht szavak gyakorisági vizsgálata	459
SZOTÁK SZILVIA: A ht adatbázis örvidéki elemei és gyakoriságuk.....	467
PATHY LÍVIA: A magyar nyelv szerepe a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban.....	473
HORVÁTH EVELIN ANNA: Nyolc év a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium nyelvi közegében.....	477
ZSÓTÉR IRIS: Ahogy a szigetiek beszélnek.....	481
GASPARICS JUDIT: Szövegértés és anyanyelvi kompetencia Lendván, Lentiben és Budapesten.....	487

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM: LINEE projekt

FENYVESI ANNA: A LINEE projekt rövid bemutatása.....	493
RABEC ISTVÁN: Nyelvi problémák a szlovákiai, romániai és szerbiai kisebbségi magyar oktatásban.....	495
ÓDRY ÁGNES: „Mindenképpen az anyanyelve a legfontosabb...”: Kisebbségi magyar pedagógusok és az anyanyelvvel kapcsolatos ideológiák	501
KISS ZSUZSANNA ÉVA: Többségi nyelvvel kapcsolatos nyelvi ideológiák kisebbségi magyar környezetben Felvidéken, Vajdaságban és Erdélyben	507
DÉGI ZSUZSANNA: „A született magyarnak a saját kultúrájában kellene mélyre hatni, a többit meg felhasználói szinten tudni...” (Idegennyelv-oktatáshoz fűződő attitűdök a kisebbségi magyarok körében)	513
SZABÓ-GILINGER ESZTER: Az osztálytermen belüli nyelvhasználat: tanári attitűdök a tanórán.....	519
DONALD W. PECKHAM: The names of English: Non-native insights into English as a lingua franca	527
BALOGH ERZSÉBET – T. BALLA ÁGNES: Nyelvi menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál: Két Magyarországon működő nagyvállalat kommunikációjának összehasonlítása a nyelvmenedzselés-elmélet segítségével.....	531
Név- és tárgymutató	537

„Szépen, igeragozás szerint beszélnek”

Mi, ti és ők, avagy hogyan látják nyelvváltozataikat a kárpátaljai magyarok

CSERNICKSKÓ ISTVÁN

1. Bevezetés

Tanulmányunkban az egyén felől közelítjük meg a nyelv közösségteremtő és csoportmeghatározó szerepét, s azt vizsgáljuk, hogyan jelenik meg az anyanyelv és annak változatai a kárpátaljai magyar közösség önmeghatározásában. Fő forrásként a kárpátaljai magyar hanganyagtar¹ 600 mélyinterjúját használjuk fel, melyeket 2003 és 2008 között készítettünk, Kárpátalja valamennyi magyarok lakta települését² érintve.

2. A mi–ők ellentét: az anyanyelv nemzeti identitást meghatározó szerepéről

A „Nyelvében él a nemzet” sokat hangoztatott tételének megfelelően a kárpátaljai magyar közösségben a magyar nyelvnek döntő, szimbolikus szerep jut a nemzeti hovatartozást meghatározó jegyek között. Az egyik legismertebb kárpátaljai magyar költő, Vári Fábián László alábbi sorai rendszeresen jelennek meg a helyi civil szervezetek rendezvényein, szavalóversenyeken, de találkozhatunk velük iskolai folyosók plakátjain is: „mert biccen a szó már a száj szögletén (...) // Makacs szánkra fegyelmet izzó jogarral égess, / csak őrizz meg bennünket, édes, / édes anyanyelv” (Illyés Gyula fejfája előtt). Az anyanyelv (más tényezőkkel kiegészülve) nemzeti azonosságtudatot meghatározó szerepe jelenik meg például az alábbi idézetekben.

(1) TM³: És meg tudod-e azt fogalmazni, hogy mitől magyar a magyar?

AK: Hát elsősorban azt mondanám magyarnak, aki magyarul gondolkozik és magyarul álmodik, tehát az anyanyelv az, ami nap mint nap, amit nap mint nap használ, és úgy beszélget másokkal. Nem tudom másképp megfogalmazni. (37_170_Mezőgecse_1981_nő)

(2) TM: Mitől magyar? Ki számít magyarnak?

AK: Hát az, aki gyerekkorától a magyar, például a magyar nyelvet beszéli. Az a magyar.

TM: Csak ennyi? Elég az, hogy a magyar nyelvet beszélje, vagy kell lenni még másnak is?

AK: Nem az, hogy beszélje, mer én beszélem mondjuk az ukránt valamilyen szintig, akkor se..., még ha perfekt tudnám beszélni, akkor se tudok ukrán lenni. Szóval az benne van az ember vérébe, hogy az a ny... az az anyanyelvem, amilyen az én nyelvem, az a magyar, magyar vagyok. Ilyen nyelven álmodok, vagy nem tudom. Szerintem attól magyar valaki. (D08_Mezővári_1982_nő.)

(3) AK: Hát azt szoktam mondani, hogy minden ember olyan nemzetiségű, aminek érzi magát. Én a magyar, magyar az anyanyelvem, magyar ő környezetben élek, ő magyarhoz, szóval magyar kultúrkörhöz tartozom, és a magyart érzem a szívemhez legközelebbinek, és számomra ezt jelenti magyarnak lenni. (187_Feketepatak_1983_nő.)

A magyar nyelv identitásformáló funkciója azonban nemcsak az erős nemzettudattal rendelkező, magyar nyelvi környezetben élőknel áll fenn.

Gyertyánligeti adatközlőnk olyan közösségben él, melyet az előrehaladott nyelvcsere jellemez, ám fontosnak tartja, hogy átadja a magyar nyelvet a legfiatalabb generációnak: a nyelvileg vegyes családban felnövő unokáinak.

(4) AK: A beszédet azt nem hagytuk el, a családban az megvan a magyar beszéd. Az unokáimat is tanítottam magyarul. Én ezt ki is kötöttem: „Ha jöttök, nem bánom, de nékem beszélni kell tudjatok magyarul!” Mind a négy unokám tud magyarul, és igyekszek is arra, hogy... Már a menyem is azért sokat ért, majdnem mindent, lehet mondani. De beszélni nem nagyon beszél. (391_Gyertyánliget_1943_nő)

3. A mi-ti kontraszt: az anyanyelvi változatok megkülönböztető szerepéről

A magyar nyelv mint identitásformáló tényező nemcsak a más nyelvűekkel szemben működik hatékonyan Kárpátalján. Az alábbi idézetben azt láthatjuk, hogy a legtöbb kis közösség megkülönbözteti saját nyelvét, nyelvhasználatát mind a magyarországi magyarokétól, mind pedig a környező falvak nyelvjárásától. Ez a fajta különbségtétel már nem a külső, „idegen” csoportokkal szemben védelmez, hanem a saját csoporton belül segít megtalálni az egyénnek a helyét. Az ilyen identitástípus azt fejezi ki, hogy bár összetartozunk, mégis mások vagyunk.

(5) TM: A helyiek, tehát a tiszaujlakiak magyar beszéde különbözik-e, van-e ilyen jellegzetes vonása, ami mondjuk eltér a szomszédos falvak használatától, nyelvhasználatától, magyar nyelvhasználatától?

AK: Háát általában Tiszaújlak nagyon helyesen beszél. Mer ha vesszük a Tiszának a folyását, itt ahogy megyünk tovább a Tiszától, mindjárt tájszólásosabbak.

TM: Mi, miben különbözik, mondjuk ilyen példákon?

AK: Ez kérem szépen, ha a rádió, vagy televízió, vagy irodalmilag olvassuk, a tiszaujlaki ember elég, szerintem helyesen magyarul beszél. Nem tájszólással.

TM: De mondjuk így az újlaki beszéd között mit mondanak másképp, mint például a tiszántúliakba?

AK: Háát az sok mindent lehetne felsorolni.

TM: Hát mondjuk egy-két példát.

AK: Hát azt mondja például a salánki ember a lányának, nem azt mondja, hogy „Erzsike”, azt mondja, hogy „Örzi”. „Örzi. Örzi, gyere má ide!” Akkor azt mondja, ho „Firenc”, nem „Ferenc”, azt mondja: „Firenc”. Hát vannak itt sokan, ahon i betűvel beszélnek, meg ő betűvel beszél, ahon a betűvel, például arra Dobron fele. Akkor na, Nagyberegen. Meg hát itt ahogy etérnek a Tiszától, ott mindjárt tájszólás megy.

TM: És a magyarországi és a tiszaujlakiak beszéde között van különbség?

AK: A tiszaujlakiak szebben beszélnek, meg Dunántúl. Szebben beszélnek magyarul.

TM: Mitől? Miért szebben?

AK: Azér, mer nincs tájszólása. A tiszaujlakiak szépen, igeragozás szerint beszélnek.

TM: Öhöm. És akkor a magyarországiaknak van?

AK: Van, persze.

TM: Például, milyen példát lehetne említeni, mondjuk a tiszaujlakiak így mondanak, azok pedig másképpen.

AK: Hát arra például az izé... Szentes fele, vagy hol is? Azt mondja „Hallod, te – hogy is mondja –, jön a vendég a delessel”. Hogy a déli vonattal jön a vendég. A delessel. Nálunk ezt nem mondják a vonatra, hogy deles. Nem tudom én... Amit jártam keveset. Csak arra fe mondom, hogy itt Újlakon nagyon szép tisztán beszélnek magyarul.

TM: Milyen a tiszaujlakiak magyar beszéde? Szép vagy csúnya?

AK: Szép. Szép magyar beszédjök van. Például aki, hát ugyi, na mit mondjak, há má nem olyat mondok mondjuk, hogy a cigányságot, mondjuk, de aki egy kicsit kérem szépen már tanultabb, meg civilizáltabb ember kérem szépen, szép magyar beszédje van. (75_Tiszaújlak_1936_férfi)

A regionális nyelvváltozatok tehát nemcsak a nemzeti, hanem a lokális identitásnak is szerves részét képezik. A helyi dialektus arra is alkalmas, hogy egyrészt az anyaországiakhoz, másrészt a környező települések magyarságához mértén segítse az önmeghatározást. A következő interjúból kiragadott részlet szintén arra mutat rá, hogy a kárpátaljai magyarok nemcsak magát a magyar nyelvet, hanem a nyelven belüli változatokat is alkalmazzák identitásjelölésre.

(6) TM: Most mondtad, hogy elég gyakran jársz Magyarországra. Szerinted különbözik-e valamiben a magyarországi magyar nyelv a kárpátaljai magyar nyelvtől?

AK: A magyarországi?

TM: Persze, a Magyarországon beszélt magyar nyelv és a nálunk használt.

AK: Hát igen, az, hogy a magyarországi magyar nyelvben hm... német szavak meg angol szavak ékelődnek be, ilyenek, hogy mondjuk ez a hót ziher, vagy a team-munka. Nálunk meg orosz meg ukrán. Ilyenek az obsi.

TM: És még például?

AK: Hm. Hát mit tudom én, hát bulocska, meg... Nem is tudom hirtelen.

TM: Tehát van különbség.

AK: Óó!

TM: Tehát ha van különbség, ebből következik, hogy ha te Magyarországon vagy, akkor igyekszel másképp beszélni, mint itthol, vagy ugyanúgy?

AK: Te, másképp beszél az ember, ezt megfigyeltem, ez társaságtól függ. Mer otthol mondjuk, ha nagymamával beszélgetek, akkor másképp beszélek. De hogyha ott vagyok, meg mit tudom én, hogyha valami értelmiségi körbe van az ember, akkor...

TM: Tehát mondjuk észreveszi-e egy magyarországi a te beszédeden, hogy te nem vagy magyarországi magyar, ha ezt nem tudja előre?

AK: Nem. Nem.

TM: És olyan nem volt még veled, hogy...

AK: Ha nem akarom, akkor nem veszi észre.

TM: Tehát ügyelsz arra, hogy hogy beszélsz.

AK: Így van.

TM: Tehát és mi az oka annak, hogy ügyelsz?

AK: Hm. Nem tudom, mert, mert ha ez olyan természetes emberi vonás, hogyha valami másságot fedeznek fel valamibe, akkor azt rögtön kivetik maguk

közül, és a magyar az elég furcsa nép ilyen téren. Hát szerintem legalábbis. Nem, nem lenne kifogásuk semmi, hogy ha én angol szavakat használnék, meg... sőt, attól nagyobb ember lennék, de hogyha ezek a szavak orosz szavak, vagy akármilyen szláv, akkor az már nagy nulla az én javamra. (34_Bátyu_1973_nő)

4. A ti-mi ellentéte: amikor a jel stigmává válik

A helyi nyelvhasználat jellegzetes elemei tehát néha stigmaként tapad(hat)nak a beszélőre, mintegy megjelölve: a megszólaló máshonnan érkezett, csoporton kívüli. A másságot pedig gyakran bünteti a csoport. A külső csoportokkal szemben a nemzeti azonosságtudatot erősítő, meghatározó jegy így válhat stigmává, bélyeggé a tágabb „saját” csoporton belül.

(7) TM: És használnak a faluban élők olyan szavakat magyar beszédükben, mint paszport, bulocska?

AK: Hát ez a baj! Ez a baj! Rögtön megismernek bennünket, ha elmegyünk valahova, mondjuk, ha... Vagy ezeket a gyermekeket is, ha elmennek, és akkor elkezdenek magyarul beszélni, úgyhogy nekünk má szprávka van, valóba, paszport, meg medpunkra megyünk, meg bulocska, meg, meg ilyenek, hát persze. (D05_Visk_1936_nő)

(8) AK: És általában olyan tájszavak, amit mi ugyan magyarnak érzünk, de azt átvettük a szomszédos nyelvből, mondjuk az oroszból vagy az ukránból. És annyira beleolvadt a környezetünkbe, saját nyelvünkbe, hogy mi magyarnak valljuk, elvesztette idegen ízét, de azt már csak akkor vesszük észre, mikor kiejtjük egy olyan társaságba, és akkor néznek ránk, mint a moziba, hogy ez milyen szó. (253_Beregszász_1967_nő)

5. A ti = mi viszony: az alkalmazkodás, a stigma elfedésének szándéka

A következő interjúrészlet azt példázza, hogy azok, akik azonos nyelvi környezetben, de otthonuktól távol járnak, a hazulról hozott nyelvhasználati jegyeket gyakran igyekeznek elrejteni, hogy sikeresen elfedjék másságukat, s így jelezzék a másik, befogadó csoporthoz tartozásukat. Adatközlőnk Magyarországon járva nem regionális vagy lokális identitását helyezi előtérbe, hanem igazodni kíván környezetéhez, észrevétlenné válva beolvadni abba a közegbe, melyhez tartozni szeretne.

(9) AK: Van, azt hiszem, vannak még helyi sajátosságok is, de most konkrétan nem jut eszembe. De, de lehet, hogy még olyan is van, hogy, hogy ukrán szóból jött, és azt használják. Igen, sőt van, igen.

TM: Például?

AK: Például a... Hát érdekes, mert én is így használtam régen, a az atléta helyett a májkát mondanak.

TM: Uhu. Meg például ilyesmit használsz-e a beszédedben, hogy paszport?

AK: Igen.

TM: Bulocska?

AK: Igen, igen, igen. Én nem használok, de Csepében ez jellegzetes.

TM: És te miért nem használsz?

AK: Mert ő mióta, tehát amióta Magyarországon tanulok, megtanultam a helyes beszédet, és így.

TM: Uhu.

AM: Leszoktam erről.

TM: És itthon sem használod ezeket? Tehát ha, ha Csepében vagy, akkor sem szoktál ilyeneket használni?

AM: Ha több időt töltök, akkor igen.

TM: Uhu. És Magyarországon igyekszed kerülni, tehát ezeket tudatosan odafigyelsz arra, hogy ne mondj ilyet?

AM: Érdekes, mert a, ha már Magyarországon vagyok, akkor ez így kiesik a szókincsemből, és automatikusan nem használom ezeket. (D75_Csepe_1984_nő)

A helyi nyelvváltozatok tehát a lokális, regionális identitás jelzését, a szűk közösséggel szembeni szolidaritást szolgál(hat)ják elsősorban a kettősnyelvű beszélők számára; a magyarországi magyarokkal való érintkezés során viszont nem a helyi (települési) vagy regionális (kárpátaljai) identitás kimutatása, hanem az összetartozás, az alkalmazkodás kifejezése kerülhet előtérbe azzal, hogy a nyelvhasználó igyekszik nyelvi jellemzőit a magyarországi beszédpartneréhez igazítani. Ám a rejtőzködés, a stigma elfedése nem mindig jár sikerrel.

(10) AK: És, öö, van nekem egy salánki barátom, aki igyekszik, üm, próbál irodalmi nyelven beszélni, hogyha találkozik magyarországi magyarokkal. És akkor, tudod, az ember annyira nem tud vigyázni, mikor így közbe, és akkor elroncsa. (322_Csetfalva_1960_férfi)

6. Mi és ti: a büszkén vállalt másság

Bizonyos esetekben viszont nem az azonos nyelvűekkel való összetartozás, az alkalmazkodás kifejezése a fontos, hanem a regionális azonosságtudat előtérbe helyezése lehet lényeges. A helyi nyelvváltozatok nem ritkán így válnak az önmeghatározást fémjelző értékke, büszkeség forrásává, a magyarországi magyarokkal szembeni regionális, kárpátaljai identitás fontos jegyév.

(11) TM: Milyennek ítéli a helyiek magyar beszédét? Szépnek vagy csúnyának?

AK. Szerintem szép, nagyon nehéz, és nagyon érdekes is, mikor beszélgetünk és visszahallgassuk magunkat, akkor nagyon sok... Rájövünk akkor, hogy Istenem, mennyi sok ő idegen eredetű szót használunk, mert tulajdonképpen össze vagyunk kavarodva. De merem állítani, hogy az itteni gyerekek, és hogyha egy magyarországi osztályt vagy az itteni iskolásokat összeállítjuk olvasni, sokkal jobban olvasnak a mi gyerekeink magyarul, mint a magyarországi gyerekek. (D25_Borzsova_1954_nő)

(12) AK: A legtisztább magyar nyelv ez.

TM: Amit mi beszélünk?

AK: Igen. Amit mi beszélünk. A legtisztább magyar. Mer azok is hány fajta izé, szóval ahány rajon vagy ahány megye, mit tudom én, hogy mán mindenféle másképp beszélnek.

TM: Aha. Ez itt Magyarországon tetszik mondani? Vagy hol?

AK: Igen a magyarokat, a magyarokat, há persze. Amikor Mohácsra megérkeztem, az egyik tírják vót, a másik ez, a harmadik az. Tiszta magyarul mikor én hozzáfogtam ott beszélni, hát... Különben én úgy gondoltam, hogy na talán ez, ez a legizébb...

TM: A legszebb?

AK: A legtisztább. (57_Mezőkaszony_1925_férfi)

(13) AK: A tájszavak, a tájszavak, ami itt, itt lényeges, amit a magyarországi környezet esetleg nem ismer. Mit is, hát például ezek nem tájszavak, mondjuk az, hogy kattogó, most ez jutott hirtelen az eszembe, de tudom, hogy mikor kimondtam, hogy kattogó, ott mindenki a hasát fogta, kattogó, hogy az egy lábbeli. Meg hogy rétoja, az egy létra lenne. Meg kasitap, meg, mit tudom én, tyukültető kosár, meg ilyenek. Szóval a tájszavak. Ezek, ezek, de tényleg, mondjuk a tájszavakat én nagyon fontosnak tartom, ugyanis ezzel bizonyítjuk a gyökereinket, hogy honnan is jöttünk. Miért, hát valamikor csak az elődeink beszéltek így, és nekünk ezt tudni kell, ismernünk kell, és tapasztaljuk azt is, hogy a fejlett, vagyis magyarországi vetélkedőkön is, divatos vetélkedőkön igenis rákérdeznek a tájszavakra, és igenis nem tudják a magyarországi magyarok, ami nekünk evidens. Ez és, ez és nem tudják és, eszembe jutott egy példa, hogy a lajbit nem tudta, és nekünk ez természetes. (249_Halábor_1972_nő)

Nem kevesen vannak, akik úgy vélik: kisebbségi sorban a magyar nyelv megtartása olyan teljesítmény, amely elismerésre méltó. Ezzel szemben Magyarországon könnyű magyarnak maradni.

(14) AK: Még mi róttuk meg... Még most is megrójuk egyes helyeket a Magyarországon levő magyaroknak, mert ők, nekik könnyű mondani, hogy magyar vagyok, mer hát Magyarhoz tartoznak, de ugyanakkor mi helyesebben beszélünk itt ezen a tájon. (164_Beregszász_1921_férfi)

Nem véletlen, hogy kisebbségi környezetben megjelenik az anyanyelv féltése, az elvesztése feletti aggodalom is.

(15) TM: Hogyan ítéli meg a helyiek magyar beszédét, szép vagy csúnya?

AK: Nekem tetszik. Igaz, hogy jobb, ha ő kevesebb idegen szavat használnánk, mert azért beférkőztek már a... az ukrán, az orosz, esetenként teszem fel a Románia közelében lakók között a román szavak, de ő ő szerintem, ha jobban odafigyelne mindenki a nyelvre, akkor tisztán tudna beszélni ezek a szavak nélkül. (D14_Vári_1960_férfi)

(16) TM: És használunk, használnak-e a helyiek idegen szavakat, oroszból?

AK: Jajajj! Használnak bizony. Hát nem is tudunk szép tisztán magyarul beszélni, ha nem vennénk be olyan szavakat, ami nem magyar.

TM: Például?

AK: Például hát bulocska, dzsem... Zsemle helyett ugye. Aztán paszport, nem is tudjuk mondani, hogy személyi igazolvány. Csak paszport.

TM: Pacska.

AK: Pacska. Pacska. [mindketten nevetnek]

TM: Még milyen szavakat?

AK: Há jajj, kröska, bánka, pacska, plán, terv helyett ugye.

TM: Miért használjuk ezeket a szavakat?

AK: Hát mer má megszoktuk a... Többször hangzik el oroszul, mint magyarul. Ezért használtuk, használjuk ezeket a kifejezéseket. Habár nálunk ugye a magyarnyelv tanárnő nagyon harcol ez ellen, és igaza van, hiszen ha mindnyájan így fogunk beszélni, akkor a gyermekek még magyarul se fognak megtanulni

igazán. Hát ezt sajnos igyekszünk ezen dolgozni, kiküszöbölni, de ez még tovább szennyeződik a magyar nyelv. (215_Rát_1934_férfi)

7. A mi szavunk járása

Nemcsak azzal fejezhetjük ki egyező vagy különböző identitásunkat, melyik nyelven szólalunk meg (ez esetben nemzeti identitásunkat mutatjuk ki), hanem azzal is, melyik nyelvváltozatot választjuk, milyen nyelvi jegyeket használunk. Ha valaki olyan családban nő fel, olyan településen szocializálódik, ahol általános valamilyen nem-standard jegy használata, természetes, hogy szeretteivel, barátaival, ismerőseivel beszélve ő is használja ezeket a változatokat. Ezzel jelzi, hogy közéjük tartozik, szolidáris velük. Amennyiben a standard változatokat részesíti előnyben szűk családi vagy baráti körben, könnyen előfordulhat, hogy affektálónak tartják, kiközösítik, megszégyenítik. A nemzeti és regionális (azaz kárpátaljai) identitás szimbóluma mellett a helyi nyelvváltozat így a lokális (települési) azonosságtudatnak is kifejezője lehet. A szülőfalu nyelvjárásának használata összeköti a település lakóit, egyfajta együvé tartozást fejez ki. A családon, szűk csoporton belül a helyi nyelvhasználati jegyek természetesek. A csoporton kívüliekkel más, formálisabb változatot használnak.

(17) AK: És egyre gyakrabban mondják azt, noha mindig azt mondják, hogy hát úriasan beszél, aki szépen beszél, vagy parasztosan beszél, aki használja a tájszót. De mondjuk szerintem már egyre jobban el van fogadva ez is, az is. Természetes, hogy az iskolába arra törekszünk, hogy a gyerekek az órán szépen beszéljenek, de én magam is úgy vagyok vele, hogy ha találkozok egy falumbeli idős bácsival, vagy nénivel, és elkezdek vele beszélgetni, akkor én is a halábori tájszólást mondom, hogy leereszkedek a szintjükre. Tehát úgy beszélek, ahogy... És, és nem okoz nekem gondot, és nem érzem, hogy ez valami, hogy ezt szégyellem, hanem az órán szépen, irodalmi nyelven adom elő. Úgy kérem, a gyereket kijavítom a helytelen kiejtését, de ha egy idős bácsi... Tehát az ember egyik pillanatról a másikra... Vagy nem is kell szerintem. Se felrúgni, se elhagyni, se semmi. (242_Halábor_1952_nő)

(18) AK: Azt elmondom a gyerekeknek, hogy ezt igen, nagypapa meg nagymamával lehet így beszélni, de azér dolgozatba, tehát mind a kettőt megmagyarázom nekik, hogy a köznyelvben így használjuk, a nyelvjárásban így. Tehát nem szabad ezt szégyellni, ez nem egy szégyenletes dolog, ez egy értékes kincs, de azért hogyha köznyelven beszélünk, akkor tudjanak másképp is beszélni. Köznyelven. (193_Salánk_1971_nő)

(19) AK: Ez is egy jellegzetesség, és ezt kár lenne el... Tehát kár lenne elfelejteni. Mondjuk (...) kulturális rendezvényeken azért nem szép lenne az ilyen nyelv, de, de ez a miénk, és szeretni kell. (139_Szernye_1970_férfi)

8. Változatos nyelv, sokrétű identitás

Közel 600 irányított beszélgetés anyagának elemzése révén állíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar közösségben – szemben például számos ukrainai kisebbséggel (lásd Csernicskó 2008), illetve más Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően (lásd Gereben 1999) – az anyanyelv a nemzeti azonosságtudatot meghatározó, azt fémjelző szimbólum. Emellett a magyar

nyelvnek a regionális (kárpátaljai) és a lokális (települési) identitás kifejezésében is alapvető szerepe van. Ugyanakkor a regionális nyelvhasználat sajátosságai stigmává válhatnak a magyarországi beszélők között. A kárpátaljai magyar közösségben tehát az anyanyelv és annak változatai a nemzeti tudat egyik kiemelt jelképeként jelennek meg, melyek a nemzeti, a regionális és a lokális identitásnak is szerves összetevői. Amiből számunkra egyértelműen következik: ha valaki a magyar nyelv jövőjéért akart tenni valamit Kárpátalján, akkor annak elsősorban a helyi nyelvváltozatokért kell tennie.

JEGYZETEK

¹ A hanganyagtárról lásd Csernicskó 2005, 2007.

² Magyarok lakta településnek azokat tekintettük, ahol a magyar nemzetiségűek aránya a 2001. évi népszámlálás adatai szerint eléri az 5%-ot vagy a 100 főt.

³ TM = terepmunkás, AK = adatközlő. A beszélgetésekből vett idézeteket szerkesztés nélkül közöljük. Az interjúrészlet végén zárójelben a beszélgetés azonosító száma található, majd a település, ahol a felvétel készült, végül az adatközlő születési éve és neve.

IRODALOM

Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó–Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 101–114.

Csernicskó István 2007. A készülő kárpátaljai magyar hanganyagtár egy lehetséges alkalmazása: írott és beszélt nyelvi kutatásokból származó eredmények összevetése. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 25–32.

Csernicskó István 2008. A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár Melinda–Rosta Gergely szerk., *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. (Pázmány Társadalomtudomány 10.) Budapest–Piliscsaba: Loisir Könyvkiadó. 101–113.

Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris Kiadó.

We, you and they: how Transcarpathian Hungarians see their own language variant

ISTVÁN CSERNICKÓ

Based on 600 linguistic interviews we analyze Ukrainian (Transcarpathian) Hungarians' linguistic attitudes towards their own dialect. The aim of the study is to show on the basis of the interviews what kind of role do the Hungarian language and regional dialects play in the national, regional and local identity of the Transcarpathian Hungarian autochthonous national minority.

The study proves that the Hungarian language is a key factor of the national identity of the given national and linguistic minority. Regional dialects help to

distinguish Hungarians living in Transcarpathia from Hungarians living in Hungary. While local dialects make possible for speakers to express identity to their own settlement, domicile. Analysis also shows that when Transcarpathian Hungarians go to Hungary, they frequently have to hide the main characteristics of their regional dialect. People do that in order to avoid language based stigmatization and/or discrimination.

... (2003: 72).

A nyelvi attitűd az attitűdhez hasonlóan csak a nyelv szintjére szűkítve definiálható. Trudgill (1997: 58) szerint a nyelvi attitűd az embernek a különböző nyelvekhez, dialektusokhoz, kiejtésváltozatokhoz és ezek beszélőjéhez való viszonyulása. Nincs nyelvi megalapozottsága, társadalmi eredetű, de erős hatással lehet a nyelvi változásra és viselkedésre.

Előadásomban a kárpátaljai magyar nyelvhez fűződő nyelvi attitűd változását és gyengítő tényezőket mutatom be az 1989–2008 közötti időszakra vonatkozóan.

Elsőként a kárpátaljai magyar nyelvi attitűd helyzetét vizsgáljuk meg egy empirikus kérdőíves felmérés eredményei alapján, majd ezután a kárpátaljai magyar nyelvre ható jelentősebb nem (csak) nyelvi alapú tényezőket vesszük sorra.

Kárpátalján 2006-ban a magyarok által lakott homogén körmben a magyar, ukrán és orosz nyelv presztízsére vonatkozóan empirikus kérdőíves felmérést végeztünk 300 kárpátaljai magyar bevonásával. E vizsgálat egyik része a nyelvekhez való viszonyulást, a nyelvi attitűddel foglalkozott.

1. táblázat

Az adatközlők megoszlása az alapsokasághoz viszonyítva és a nemek tekintetében (N=300)

település neve	magyarok száma (fő)	magyarok aránya az e területen élő alapsokaság tekintetében (%)	adatközlők száma (fő)	ebből	
				nő	férfi
Beregszász	12785	9,1	26	14	12
Nagyszőlős	3633	2,6	8	4	4
Ungvár	7972	5,7	17	9	8
Munkács	6975	4,9	15	8	7
Beregszászi járás	41168	29,2	88	47	41
Nagyszőlősi járás	30874	21,9	66	37	29
Ungvári járás	24822	17,6	53	29	24
Munkácsi járás	12871	9,1	27	14	13
Összesen	141100	100	300	162	138